

raki ikinci yerleşim yeri diye tanıtır (*Aḥse-nü't-tekâsim*, s. 83-84). V. (XI.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fâtımîler'in bölgede nüfuzunu arttırması sonucunda yol güvenliği ve genel asayişin bozulması gibi sebeplerle Hicaz'daki diğer bazı şehirler gibi Vâdilkurâ da zamanla önemini yitirdi; yerini Vâdilkurâ'nın en dar ve en yüksek mahallinde yer alması dolayısıyla doğal koruması bulunan ve Suriyeli hacılar için önemli duraklardan birini teşkil eden Ulâ'ya bıraktı. Hicaz Demiryolu'nun Vâdilkurâ bölgesindeki önemli istasyonlarından biri Medine'ye 300 km. uzaklıkta bulunan Ulâ'da, diğeri de Ulâ'nın 20 km. kuzeydoğusundaki Medâinüsâlih'te inşa edilmiştir. Yâkût kendi döneminde (VII./XIII. yüzyıl) Vâdilkurâ'nın önceki ihtişamını kaybettiğini, köylerin kalıntılarının harap durumda olduğunu, sularının boşa aktığını, bunlardan kimsenin yararlanmadığını belirtir (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 338). 1877'de bölgeyi ziyaret eden İngiliz seyyahı Doughty'nin (*Travels in Arabia Deserta*, I, 161) sadece bedvîlerin değil okumuş yerli halkın da Vâdilkurâ ismini hatırlamadığını kaydetmesi, klasik kaynaklarda kendisinden sıkça bahsedilen Vâdilkurâ adının daha sonraki yüzyıllarda bölge halkının da hâfızasından silindiğini göstermektedir. Tarihi Vâdilkurâ'nın Mibyât (Mâbiyyât) diye adlandırılan kalıntıları Ulâ şehrinin güneyinde kalmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 180; II, 564, 711, 720-721, 727-728; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 90; IV, 356; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevver*, I, 185; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 19-20, 41-42, 48-49, 50, 59; a.mlf., *Ensâb*, V, 145-151; İbn Hurdâzbiḥ, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 150; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 204, 226-227, 539; II, 642-644; VI, 71-73; VII, 397-400; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid* (nşr. Abdülmecid et-Terhîni – Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1983, VII, 29; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 19, 24; Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s. 265; Hemdânî, *Şifâtü Cezireti'l-Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivalî), Riyad 1397/1977, s. 131; Makdisî, *Aḥsenü't-tekâsim*, s. 83-84, 250; Bekrî, *Mu'cem*, I, 43-44; Hasan b. Abdullah el-İsfahânî, *Bilâdü'l-Arab* (nşr. Hamed el-Câsir – Sâlih el-Ali), Riyad 1388/1968, s. 397-400; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 338; V, 345; C. M. Doughty, *Travels in Arabia Deserta*, London 1923, I, 151, 161; Abdullah al-Wohaibi, *The Northern Hijaz in the Writings of the Arab Geographers: 800-1150*, Beirut 1973, s. 293-300; Mustafa Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989, s. 23, 25; Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, İstanbul 1994, s. 118, 134-135, 141, 234, 248, 255; *İstanbul'dan Medine'ye Bir Tarih Belgeseli Hicaz Demiryolu: Fotoğraf Albümü* (ed. İbrahim Usul), İstanbul 1999, s. 218-230; Adolf Grohmann, "Vâdi'l-kurâ", *İA*, XIII, 136-137; C. E. Bosworth, "al-'Ulâ", *EP*² (İng.), X, 800; M. Lecker, "Wâdi'l-kurâ", *EP*² (İng.), XI, 18-19.

ELNURE AZIZOVA

VÂFİR

(الوافر)

Aruz sisteminde bir bahir.

Sözlükte **vâfir** "bol, çok, tam, geniş" anlamlarına gelir. Bahre bu adın verilmesinin sebebi, tef'ilesi olan "müfâaletün" ile ondan çözülme bir tef'ile olan ve altı defa tekrarı kâmil bahrini meydana getiren "mütefâilün"ün bahirleri teşkil eden tef'ile türleri içinde en çok harekeye sahip tef'ile olmalarıdır. Bahrin tam / sâlim vezni müfâaletünün bir beyitte altı defa tekrar edilmesinden dolayı otuz harekeli harf içerir. Ayrıca vâfir bahri hezec bahrinden doğup gelişerek bağımsız bir bahir durumuna geldiğinden asıl adı "el-hezecu'l-vâfir"dir. İki bahri birbirinden ayırmak amacıyla mefâilün tef'ilesi hezece tahsis edilmiş, bu tef'ileden öncelikle vâfir bahri için müfâaltün tef'ilesi doğmuş ve bunun telaffuz alanı genişleyip beşinci hecesinin (makta') ortaya çıkmasıyla müfâaletün şekline dönüşmüş ve bu tef'ile ile vâfir adı verilen yeni bir bahir ortaya çıkmıştır. Yine aslî şeklinin altı tef'ileli olmasıyla vâfirin hezec bahrinden geliştiği de ileri sürülmüştür (Celâl el-Hanefî, s. 428; Mahmûd Fâhûrî, s. 37).

Vâfir, "dâire" adı verilen beş aruz bahri grubundan ikinci dairenin (dâiretü'l-mü'telif) ilk bahridir. Aslî şekli bir beyitte müfâaletünün altı defa tekrarından meydana gelir:

~~~~~ / ~~~~~ / ~~~~~

~~~~~ / ~~~~~ / ~~~~~

İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, vâfirin altı tef'ileli aslî vezninin kadim Arap şiirinde kullanılmadığını, bu sebeple kadim şiir niteliğindeki şu beytin sonradan yazılmış (muhdes) olduğunu belirtmiştir (*Kitâbü 'Arûzi'l-varaka*, s. 17):

"أ دارة دعد ما فعلت بك الذول // عفت علميك"

"لادمن ولاطل" (Ey Da'd'in diyarı! Ne yaptı sana günlerin değişimi: Düvel / Anı işaretlerini silmiş, artık ne bir kalıntı, ne de bir iz var).

Aruz âlimleri, bu vezinde aktarılan bazı beyitlerin vâfir bahrinin şâzlarından (istisna) sayıldığını söylemiştir (Celâl el-Hanefî, s. 428-429). Şu beyit gibi (Emîl Bedî' Ya'kûb, s. 157):

"إذا غضبت بنو قطن على ملك"

"عنن لهم الوجوه إذا هم غضبوا"

~~~~~ / ~~~~~ / ~~~~~

~~~~~ / ~~~~~ / ~~~~~

(Kızınca Katanoğulları bir krala / Başlar eğilmiş önlerinde geldiklerinde gazaba).

Vâfir bahrinin aslî tef'ilesi olan müfâaletünde zihaf ve illet kurallarının uygulanması gereği ortaya çıkan yapısal ve sayısal değişikliklere göre oluşmuş vezin türleri şöylece açıklanabilir: Vâfir bahrinin beytin ilk mısraının son tef'ilesi demek olan aruzu, uygulanan illet kaideleri gereği iki şekilde, ikinci mısraın son tef'ilesi demek olan darbı ise üç şekilde gelir ve buna göre oluşan vezin şekilleri ortaya çıkar. Birinci aruz maktûfedir: Müfâaletün katf kuralı gereği müfâie, bu da uygulamada feülüne dönüşür ve darbı da feülündür: "Müfâaletün müfâaletün feülün / Müfâaletün müfâaletün feülün."

"أمر على الديار ديار ليلي"

"أقبل ذا الجدارا وذا الجدارا"

~~~~~ / ~~~~~ / ~~~~~

~~~~~ / ~~~~~ / ~~~~~

(Uğramı diyara: Leylâ'nın diyarına / Öpe öpe bu duvarı şu duvarı -Leylâ'nın kokusu sinmişti diye-).

İkinci aruz sahihtir (müfâaletün) ve bir cüzü (tef'ile) düşürülmüştür (meczû). Bu aruzun iki darbı mevcuttur. Birincisi meczû ve sahihtir (müfâaletün): "Müfâaletün müfâaletün / Müfâaletün müfâaletün."

"أ هاجك منزل أقوى // وغير آيه الغير"

~~~~~ / ~~~~~ // ~~~~~ / ~~~~~

(Ürperti mi seni sevgilinin diyarı ki ıssız / Geçen günler anı izlerini silmiş, her şey dilsiz).

İkinci darbı asb kuralı gereği mefâilün olup yine bir tef'ilesi düşürülmüştür.

"Müfâaletün müfâaletün"

Müfâaletün mefâilün"

~~~~~ / ~~~~~ // ~~~~~ / ~~~~~

Vâfir bahrinin dörtlü tef'ile düzeninde, şâz olarak darb tef'ilesi feülün veya hem aruz hem de darb tef'ilesi feülün gelebilir:

1. ~~~~~ / ~~~~~ // ~~~~~ / ~~~~~

2. ~~~~~ / ~~~~~ // ~~~~~ / ~~~~~

Mısra sonlarındaki tef'ileler (aruz-darb) dışındaki tef'ilelerde (haşv), uygulanan zihaf kaideleri gereği aslî tef'ilede meydana gelen değişikliklere göre oluşan başlıca vâfir bahri vezinleri şunlardır: 1. Asb gereği müfâaletün mefâilün olur. Bu, vâfirde çok görülen ve güzel bulunan bir değişiklik olup onu hezec bahrine yaklaştıran bir tasarruftur (Mefâilün mefâilün feülün / Mefâilün mefâilün feülün). 2. Akl kaidesi gereği müfâaletün mefâilün olur (Mefâilün mefâilün / Mefâilün müfâaletün). Ancak vâfirde bu değişiklik çirkin sayılmıştır. 3. Naks

kaidesi gereği müfâaletün mefâilü olur (Mefâilü mefâilü feûlün / Mefâilü mefâilü feûlün). Vâfırde bu değişiklik uygun görül-müşür:

“إذالم تستطع شيئا فدعه // وجاوزه إلى ما تستطيع”
(--- / --- / --- // --- / --- / ---)

(Gücün yetmiyorsa bir şeye bırak onu da / Geç gücün yettiği başka şeye). 4. Azb kaidesi gereği müfâaletün müfteilüne dönüşür (Müfteilün müfâaletün feûlün / Müfâaletün müfâaletün feûlün). 5. Aks kuralı gereği man-kûs mefâilü tef'ilesi mef'ûlüye dönüşür (Mef'ûlü müfâaletün feûlün / Müfâaletün müfâaletün feûlün).

“لولا ملك رؤف رحيم // تداركي برحمته هلكت”
(---/---/--- //---/---/---)

(Olmasaydı müşfik merhametli bir kral / Merhametiyle imdadıma yetişen, helâk olmuşum). 6. Kasm kaidesi gereği ma'sûb mefâilün tef'ilesi mef'ûlüne dönüşür.

(Mef'ûlün müfâaletün feûlün / Müfâaletün müfâaletün feûlün).

7. Cemem kuralı gereği mâkul mefâilün tef'ilesi fâilüne dönüşür.

(Fâilün müfâaletün feûlün / Müfâaletün müfâaletün feûlün).

Celâl el-Hanefî'ye göre tef'ile değişikliklerine göre meydana gelen vâfir bahrinin başlıca kullanılan vezin dizisi şöyledir (el-'Arûz, s. 429-443):

1. (---/---/---//---/---/---)
2. (---/---/---//---/---/---)
3. (--- / --- // ---/---/---)
4. (--- / --- // ---/---/---)
5. (--- / --- // ---/---/---)
6. (---/---/---//---/---/---)
7. (--- / --- / --- // ---/---/---)

Vâfir arzu edildiği şekilde kullanılmaya elverişli bir bahir olarak hem hamâse, fahr, medih, hicâ gibi sert temalara hem de gazel, mersiye gibi duygulu / lirik ve ince temalara uygun en esnek vezin grubudur.

Amr b. Kûlsûm'un hamâse ve fahr örneği muallakası, Mütenebbî'nin Seyfûddeve'ye mersiyesi, Eb'ül-Hasan Muhammed b. Ömer İbnü'l-Enbârî'nin Büveyhî Veziri İbn Bakıyye'ye mersiyesi, Mütenebbî'nin hummâ tasviri kasidesi, Ahmed Şevki'nin “Selû kalbî” kasidesi, “Nekbetü Dimaşk” kasidesi, Yûsuf Azamet hakkındaki kasidesi gibi önemli şiirler vâfir bahrinde yazılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbü 'Arûzi'l-varaka* (nşr. M. Sadi Çöğenli), Erzurum 1994, s. 17-19; Hatib et-Tebrîzî, *el-Vâfi fi'l-'arûz ve'l-kavâfi* (nşr. Ömer Yahyâ – Fahreddin Kabâve), Dimaşk 1399/1979, s. 73-82; Safâ Hulûsî, *Fennü't-taklî'i's-şi'ri ve'l-kâfiye*, Bağdad 1397/1977, s. 84-94; Celâl el-Hanefî, *el-'Arûz*, Bağdad 1398/1978, s. 428-448; Mahmûd Fâhûrî, *Sefînetü's-şu'arâ*, Halep 1410/1990, s. 37-42; Emîl Bedî Ya'kûb, *el-Mu'cemû'l-mufâssal fi 'ilmi'l-'arûz ve'l-kâfiye ve fûnûni's-şi'r*, Beyrut 1411/1991, s. 157-163.

İSMAİL DURMUŞ

VAFTİZ

Hristiyanlık'ta cemaate katılımın göstergesi olarak kişinin suya daldırılması ya da üzerine su dökülmesi şeklinde icra edilen dinî merasim.

Sözlükte “suya daldırma, yıkama” anlamında Grekçe **bapt** kökünden gelen **vaf-tiz**, hem genel anlamıyla suya girme ya da sokma işlemi hem de bu şekilde icra edilen dinî merasimi ifade eder. Kelime isim (baptismos, baptisma) ve fiil (bapto, baptizo) halleriyle Ahd-i Cedid'de sıkça geçer (Matta, 3/7; Markos, 1/4; Luka, 3/3; Yuhanna, 1/25; Resullerin İşleri, 1/22; Pavlus'un İbrânîler'e Mektubu, 9/10). Ahd-i Atik'in Grekçe tercümesinde ise yalnız fiil şeklinde yer alır (Levililer, 4/6; II. Krallar, 5/14; ayrıca bk. Ben Sira, 34/30; Judith, 12/7). İbrânîce'deki karşılığı **teviladîr**. Vaftiz, bilhassa cemaate kabul âyini mânasında

daha ziyade Hristiyanlık'la ilişkilendirilse de hayat verici ve temizleyici özelliğinden dolayı su hemen her medeniyette başlangıç, kutsallık ve ölümsüzlükle özdeşleştirilmiş, bedeni suya sokma veya başa / vücuda su -bazan da yağ ya da kurban kanı dökme âdeti ritüel kirlilikten ve günahlardan arınma, mânevî anlamda yeniden doğma vasıtası olarak birçok dinî gelenekte yer almıştır (bk. SU).

Eski Mısır'da mâbede girmeden önce mânevî kirliliği gidermek için vücudu suya sokma âdetinin yanı sıra anne karnından gelen eksikliklerden arındırmak için yeni doğan bebekleri ve öteki dünyada ebedî yaşam bulmaları için ölüleri suya, bilhassa hayat verici, yenileyici güce sahip olduğuna inanılan Nil nehrine sokma âdeti bu ritüelin en eski örneklerindendir. Eski Yunanlılar'da ve Romalılar'da da büyük ölçüde Mısır geleneğinin etkisiyle mâbedelere, şifa ve kehanet ocaklarına girmeden önce yıkanma âdeti uygulanmıştır. Yıkama kirlilikten / gûnahtan arındırıcı ve şifa verici özelliğe sahip görülmüş, bütün vücudu giyinik veya çıplak suya sokma, başa ve vücuda su ya da yağ dökme gibi şekillerde icra edilmiştir. Helenistik gizem dinlerinde ise vaftiz gruba katılım (inisiyasyon) için ön hazırlık olarak yapılmıştır. Kibele ve daha sonra Mitra kültlerinde uygulandığı üzere gruba yeni katılanların üzerine aktılan kurban (genellikle boğa) karnının geçmiş günahlardan arındırma, yeni bir hayat verme ve kurtuluşa ulaştırma özelliğine sahip bulunduğu inanılmıştır.

Mezopotamya toplumlarında da yıkanma gûnahtan arınma ve ritüel temizlenme vasıtası olarak görülmüş, gerek din adamları gerekse sıradan insanlar tarafından düzenli biçimde uygulanmıştır. Bu geleneğin bir uzantısı biçiminde yıkanma âdeti eski İsrail toplumunda da yaygındır. Tevrat'ta hem ibadete katılım hem de sosyal ilişkiler açısından ritüel temizliğe büyük önem verilmiş, necâsetin ve deri hastalıklarının yol açtığı ritüel kirlilikten ve gûnahtan arınmak adına ayrıntılı temizlik kuralları manzumesi Mûsâ şeriatının bir parçası halinde yer almıştır (Sayılar, 19/1-22; Levililer, 14-15. bablar; 16/24-28). Bu kapsamda kirlî durumda olan kişinin veya eşyanın üzerine su / kan dökülmesinden ya da serpilmesinden ve suda yıkanmaktan, II. Krallar kitabında ise cûzzam hastalığının giderilmesi için bütün bedeni Ürdün nehrinin sularına yedi defa daldırmaktan (İbr. taval; Gr. baptizo) bahsedilmiştir (5/14). İlgili pasajlarda yıkanma fizikî anlamda

Dafni Manastırı Kilisesi'nde İsa'nın İoannes (Yahya) tarafından vaftiz edildiğini gösteren XII. yüzyıla ait mozaik pano